

„Ennyi terhes örökség nem marad hatástalan...”

F. GY. a pécsi elmeklinikán*

Előadásom főszereplője, F. Gy. Műegyetemet végzett textilmérnök, vagy ahogy írói álnéven magát elnevezte: Fényessy Győző. Valódi családneve az előadás folyamán ki fog derülni, mivel történetét egy ismert személyeket tartalmazó család történetével fogom összefüggésbe hozni. Az sem titkolhatom el, hogy F. Gy.-hez távoli rokonság fűz, anyám és ő ugyanis másodfokú unokatestvérek voltak, bár sohasem találkoztak, és valószínűleg nem is tudtak egymásról. Ily módon F. Gy. családi örökségemhez tartozik, noha létezéséről én sem tudtam semmit mindaddig, amíg Dr. Simon Mária, a Pécsi Tudományegyetem Pszichiátriai és Pszichoterápiás Klinikájának adjunktusa fel nem hívta a figyelmemet egy dokumentum-kötegre, amely a klinika pszichiátriai betegek művészi és irodalmi alkotásait tartalmazó gyűjteményében található. Amikor az anyagot 2017-ben megismertem, dr. Simon Mária már elkezdte rendszerezni és feldolgozni ezeket a dokumentumokat, és jelenleg is foglalkozik azok klinikai, pszichiátriatörténeti, büntetőjogi és tágabb történelmi jelentőségével, Előadásomban, amely inkább csak egy „work in progress”, nem pedig teljességre törekvő bemutatás, főként Simon Mária eddig végzett munkájára támaszkodom, kiegészítve azt néhány családtörténeti vonatkozással.

Előzmények

F. Gy. 1908. február 23-án született Budapesten, és 1948 szeptemberében került a klinikára. Bekerülésének közvetlen oka „borzasztó lelkiállapota”, súlyos krízise volt, amely nem sokkal korábban elszenvedett meghurcoltatásából származott. 1947 őszén ugyanis letartóztatták, majd „árdrágító haszonszerzés és befolyással való visszaélés” címén két és fél év börtönre ítélte az úgynevezett „uzsorabíróság”, vagyis a gazdasági bűncselekmények elbírálására eredetileg még 1920-ban létrejött különbíróság, amely különösen súlyos esetekben halálbüntetést és teljes vagyonelkobzást is kiszabhatott.¹ A konkrét ügy háttéréről egyelőre keveset tudunk, de vélhetően koncepciózás vádakon alapult, mint oly sok más, hasonló eset ebben az időszakban. Mindenesetre a *Magyar*

* Elhangzott a „Lélek és történelem” című konferencián. ELTE BTK Gazdaság- és Társadalomtörténeti Tanszék, 2019. december 5.

¹ 1947. évi XXIII. törvénycikk indokolása az uzsorabírósági külön tanácsokról.

Nemzet 1947. november 14-én megjelent cikkéből kiderül, hogy F. Gy. műszaki főtanácsost, a Gazdasági Főtanács hitelügyi osztályának egyik előadóját több bűntársával együtt azzal vádolták, hogy egy volt rendőrtiszt hitelügyi kérelmének kedvező elbírálását próbálták összeköttetések révén elérni. A cikk a végén közli, hogy „a nyomozás az ügyben még folyik, ennek során előreláthatólag még többek ellen indul eljárás megvesztegetés miatt. A gazdasági rendőrség dr. Bérczy Gyulát, dr. Dessewffy Ernőt, dr. Antal Pált és F. Gy.-t előzetes letartóztatásba helyezte.”

A fogházban F. Gy. fizikailag és lelkileg teljesen összeomlott, asztmatikus rohamai, szorongásai, halálfélelmei voltak. A rabkórházba került, majd nyolc hónap után fellebbezés útján szabadlábra helyezték, de a büntetőeljárás másodfokon folytatódott, az újabb tárgyalás az elmeosztályos felvétel időpontjától számított két hónappal későbbre volt várható. A magát mindvégig ártatlannak érző F. Gy. joggal tarthatott attól, hogy ügyében másodfokon még súlyosabb ítélet fenyegetheti. Ne felejtjük el, hogy éppen egy évvel vagyunk a Rajk-per előtt...

Szabadlábra helyezése után Pécsre költözött szüleihez, mivel házassága is válságba került. Apja, mint a későbbiekben részletesebben lesz róla szó, neves, ekkor már nyugalmazott orvosprofesszora volt a pécsi egyetemnek. Bizonyára az ő segítségével került a belgyógyászati klinikára, ahonnan egyre súlyosbodó pszichés tünetei, nyugtalansága, különösnek ítélt viselkedése miatt áthelyezték az ideg- és elmeklinikára, amelynek vezetője apja professzortársa, Környei István volt (1901–1988), korábban kolozsvári professzor, aki 1947-től egészen 1972-ig igazgatta a pécsi intézményt.

A trauma, amelyet F. Gy. a letartóztatás és a raboskodás miatt elszenvedett, korántsem az első trauma volt életében. Anamnézisében a fennmaradt orvosi feljegyzések alapján Simon Mária próbálta rekonstruálni, ebből emelek ki néhány mozzanatot. A feljegyzések főként a szomatikus tünetekre és állapotokra irányulnak, elsősorban *asthma bronchiale*-jára, amely harmincéves kora körül keletkezett, „a Magyarországon is egyre kifejezettebbé váló zsidóüldözéssel és a későbbi feleségével felmerülő szexuális nehézségekkel egyidőben”. A negyvenes években az egyre fokozódó üldözés következtében asztmája fokozódott, impotenciája teljessé vált, öngyilkossági készletesei voltak, gyári munkájában is mélypontra jutott. Ekkor szexológushoz fordult, aki injekciókat adott neki, analizálta őt, és „eltiltotta a nemi élettől”. A kezelés stabilizálta állapotát, de „1944-ben a nyilasok elvitték, súlyosan megverték, és csak véletlen szerencséjével sikerült megszöknie a deportálás elől”. Részt vett az ellenállási mozgalomban, és ekkor még nagy nyugalommal tűrte az izgalmakat. Ám amikor a nyilas razzziák elől rejtőzködni kellett, asztmája kiújult, a felszabadulás után több hónapig ápolták az Apponyi-poliklinikán. Korábbi munkahelyét, a textilgyárat elhagyta, mert az kedvezőtlenül hatott asztmájára. Önálló mérnöki irodát nyitott, amelyet azonban fel kellett számolnia, és „egy magas szintű állami intézmény”, nyilván az említett, Vas Zoltán által vezetett Gazdasági Főtanács alkalmazottja lett. 1946-ban elgázolta egy autó, medencetörést, agyrázkódást szenvedett, egy órán át eszméletlen volt.

Fényessy Győző születése

Ezek a „kórelőzmények”, betegségek, krízisek – amelyeket a meglehetősen hiányos orvosi feljegyzésekből ismerhetünk – érthetővé teszik „borzasztó lelkiállapotát”, amely a klinikán való elhelyezését indokolta. Klinikai kezelésének célja azonban nem önmagában a gyógyítás volt, hanem elsősorban az, hogy – esetét alapvetően elmeorvosként esetként tüntetve fel – kiemeljék őt az igazságszolgáltatás keretei közül. A fennmaradt feljegyzések, kórlapok arról tanúskodnak, hogy az orvosok nem tekintették őt igazán elmebetegnek, csupán a pszichopatológiai szempontból kórosnak tekinthető jelenségeket rögzítették, pontosan tudva, hogy ily módon sikerül a páciens – legalábbis egy időre – a bíróság által folyamatosan követelt letartóztatás, illetve „biztonsági őrizetbe helyezés” fenyegetése alól kimenteni. A diagnózis – „*psychopathia schisoides*” –, amellyel a per folytatásának újabb és újabb elhalasztását próbálták elérni, voltaképpen elfedte azt, hogy F. Gy. „betegsége” az a traumatizáció – mai diagnosztikai kategóriával PTSD – volt, amely külső okok – üldözés, nyilasuralom, baleset, bebörtönzés – miatt következett be, olyan szomatikus és pszichés tünetekkel párosulva – azt mondhatnánk, az adott viszonyok között szerencséjére –, amelyek az akkori pszichiátriai szemlélet és gyakorlat számára is értelmezhetők, ha nem is kezelhetők voltak. A kumulatív pszichés trauma, így a holokauszt és más masszív üldözések okozta trauma problémája csak évtizedekkel később került a pszi-tudományok érdeklődésének középpontjába. Ugyanakkor a pécsi orvosok igyekeztek terápiás támogatást nyújtani páciensüknek, aki továbbra is produkálta ugyanazokat a tüneteket, amelyekkel bekerült a klinikára: szorongás, ingerlékenység, nyugtalanság, halálfélelem, depresszió, öngyilkossági szándék gyötörte.

Ami azonban különösen figyelemre méltó F. Gy. esetében, hogy az elmeosztály relatíve védett környezete lehetőséget teremtett kreativitásának kibontakozásához is. Ehhez nyilván hozzájárult az orvosok támogatása, sőt talán biztatása is. A pécsi klinika gyűjteményében fennmaradtak F. Gy. alkotásai is, köztük versek, versfordítások, levelek, különböző feljegyzések, önvallomások, esszétöredékek, vázlatok. Mindezek külön feldolgozást igényelnek, itt csupán azt hangsúlyozom, hogy F. Gy. írásai nem csak pszichopatológiai dokumentumok, hanem egy határozottan tehetséges, de talán túlzott irodalmi ambíciókkal rendelkező „műkedvelő” próbálkozásainak tekinthetők. Annál mindenképpen többet érdemelnek, mintsem hogy az idők végezetéig egy irattárban lappangjanak. Függetlenül azonban esztétikai minőségüktől, ezek az írások magas színvonalú trauma-feldolgozási kísérletről tanúskodnak, olyan önreflexióról és főként olyan öniróniáról, amelyben élesen megmutatkozik egzisztenciális helyzetének abszurditása, határhelyzete a „bűnöző” és a „bolond” között. Több felől szorongatott helyzetében F. Gy. megpróbál új identitást teremteni, ezúttal az író Fényessy Győzőét, aki saját szavaival „elég ronda, gusztustalan szülési fájdalmak között, de megszületett [...] Merthogy F. Gy. utcaseprő-e vagy fogháztöltelék, vagy hivatalnok, vagy bármi más, az közömbös, de Fényessy Győzőnek az én életem eddigi 41 évének minden tapasztalatát fel kell használna. Hogy én most börtönbe kerülök-e, vagy a bolondházban maradok-e, hogy magyar vagyok e vagy zsidó vagy hottentotta, vagy kommunista vagyok-e vagy nemtudommilyenista, ez mind-mind közömbös. Fényessy

Győzőnek lent valahol az Olympos legalján kell lennie, narancsligetek közt, Attika égboltja alatt, hófehér sziklákon.”

Terhes örökség

Ironikus önreflexiói azonban nem állnak meg saját történeténél, kiterjeszti őket transzgenerációs háttérére, saját családja férfitagjainak előtörténetére is. 1949. február 23-án, 41. születésnapján írja egyik feljegyzésében: „A születésnap kicsit határkő is, előre nézünk, hátra is, hogy kiből lettünk, hol folytatódunk.” Ezután sorra veszi felmenőit és az általuk hagyott örökségeket. Lássunk néhány részletet ezekből a felmenőkről szóló történetekből Fényessy Győző elmondása szerint, kiegészítve őket néhány további adalékkal.

„Dédapám még rendes ember volt Zalaegerszegen, Grünbaumnak, vagy Grünzweignek hívták, derék, becsületes, jó magyar ember volt. Remekbe szabott jurátus ruhákat, fényes atillákat szabott, olyanokat, amilyeneket még Adolf fia fiatalkori fényképeiről ismerek. Kuncsaftjai meg is becsülték érte, de ő is azokat. Deák Ferenc már rendszeresen járogatott fel Pestre [...], mert a fővárosba szólította ismét a haza gondja meg a pesti lányok, és egy kicsit talán egy másik királyné is, de ő még sokáig hű maradt az egerszegi kis szabómesterhez. De dédapám is kitartott mellette, holta napjáig őrizte és valamelyik fiára hagyta a szép tajtékipát, amit a Haza Bölcsőe egyszer emlékül adott. Egyéb örökség aztán nem is maradt utána.”

Ez a dédapa, az „egerszegi kis szabómester”, Grünbaum József volt egyben az én ükapám, aki Szolgaegyházán született 1812-ben, és Zalaegerszegre nősült. A családi legenda szerint 1848 után költözhetett be a város központjába, és nyithatott ott szabóműhelyt. A legenda szerint Deák Ferenc is dolgoztatott nála, aki az Egerszeghez közeli Söjtörben született, és ott volt földbirtoka. Grünbaum Józsefnek öt gyermeke volt, köztük Adolf, F. Gy. nagyapja és Miksa, az én dédapám. Adolf fiatalon Pestre került, míg Miksa Zalaegerszegen maradt. A család már 1861-ben Fenyvesire magyarosított. Adolf 1899-ben nemességet kapott, ő és közvetlen leszármazottai tehát Fenyvessyként írhatták nevüket, míg Miksa és családja szimpla Fenyvesi maradt. Miksa fia, Fenyvesi Simon volt a nagyapám. De lássuk Adolf történetét F. Gy. szavaival:

„A baj az Adolf fiúval, az én nagyapámmal kezdődött. Már fiatal korában belehabarodott egy kacér menyecskébe, ebbe a mélységesen szép, zengzetes magyar nyelvbe. Addig-addig járogatott titkos légyottokra, simogatta, becézgette, fürkészsgette, míg ebből a szerelemből megszületett az első magyar gyorsírás, azóta is a legmagyarabb, Az öreg később mintha később kijózanodott volna, úgy látszik megbánta ifjúkori csínytevéseit, és komolyabb dolgokkal foglalkozott. De a zabigyerek, habár kevesen ismerik, máig is él, és innen jött a baj. Czuczor Gergely, Gyulai Pál kezdtek foglalkozni vele. Arany Jánosnak tettek róla említést, sőt egyesek emlékezete szerint az öreg Adolfot egyszer össze is ismertették a magyar vers ősz, harcsabajúszú Toldijával. Az atyaisten néha hetedízigen büntet,

nem tudom, nálunk is így lesz-e, de annyi biztos, hogy az öreg Adolf hiába szánta bűneit idősebb korára – Mikszáth Kálmán tesz erről említést egyik művében –, megint ott találjuk a vén Don Juant a rossz környezetben, ezúttal Jókai Mór baráti körében.”

Mint ahogy a jelen lévő történészek talán kitalálhatták, ez a nagypapa nem volt más, mint zalai Fenyvessy Adolf (1839–1920), aki már fiatalon, gyorsan kiemelkedett zalaegerszegi környezetéből. 1858-59-ben elvégezte a budai Polytechnikumot, a Műegyetem elődjét, s feltehetően apja, Deák Ferenc szabója ajánlásával kerülhetett a Haza Bölcsének környezetébe. Valóban ő volt az első magyar gyorsíró rendszer megalkotója (Stolze – Fenyvessy módszer), és 1865-től 1911-ig, negyvenhat éven át ő volt a parlamenti gyorsíróiroda vezetője. Fenyvessy azonban nem csak gyorsíró volt, hanem jeles nemzetgazdasági szakíró és az egyik első magyar nyelven író zsidó újságíró, a *Magyar Izraelita* című lap egyik szerkesztője és a *Pesti Napló* munkatársa. Fenyvessy aktívan részt vett a zsidó közéletben, a neológia egyik legfontosabb hangadója volt az 1868-as zsidó kongresszuson. Valóban ismerte Jókai Mórt, szomszédok voltak a Svábhegyen. Mikszáth Kálmán *Jókai Mór élete és kora* című művében említi a Fenyvessyék kertjében agyonütött gyöngytyúk esetét. De a gyöngytyúk után lássuk a további generációkat.

„A törvényes gyerekekkel jött meg azután az igazi átok. Az idősebb fiú, Józsi, még csak valahogy megvolt. Becsületes foglalkozást űzött, szorgalmasan, tehetségesen, de folyton hegedült és szépasszonyok után futkosott. Igaz ugyan, hogy öreg korára megjött az esze, és elment Pécelre tyúkot, kacsát, libát ültetni. A fiatalabb, a Béla, bolondos, bogaras ember lett, bacilusokkal és egyéb marhaságokkal foglalkozott egész életében. Ez még kisebb hiba lett volna, ha nem örökölt volna apjától egy másik terheltséget, azt, hogy szeretett olyasmikkal foglalkozni, amikhez semmi köze nem volt. Tisztességes, tekintélyes állásából kijárogatott a falvakba, piszkálgatta a pöcegödröket, szagolgatta a szemét- és trágyadombokat és egyéb fertelmes helyeket, mindenféle rondaságba bedugta az orrát, még a börtönökben is megnézte, hogy mit esznek a rablógyilkosok. Szóval ráadásul még gusztustalan ember is volt.”

Fenyvessy Adolfnak két fia és egy lánya volt. F. Gy. történetében József, az idősebb fiú, aki idősebb korában tyúkokkal és kacsákkal foglalkozott, nem volt más, mint Fenyvessy József (1870–1935) közgazdász, kereskedelmi minisztériumi tisztviselő, tanácsos, majd helyettes államtitkár. A fiatalabb pedig F. Gy. édesapja, Fenyvessy Béla (1873–1954), aki, mint már említettem, a pécsi egyetem orvosprofesszora volt: Adolffhoz hasonlóan valóban nevezetes ember, a magyar közegészségügy történetének egyik legfontosabb alakja. Életrajzát itt nem részletezem, csupán azt emelem ki, hogy már az első világháború idején a honvédség higiéniai szolgálatának vezetőjeként fontos szerepe volt a hadsereg járványok elleni védelmében. 1916-ban nevezték ki professzornak a pozsonyi Erzsébet Tudományegyetem orvoskarára, és ő volt a pozsonyi egyetem utolsó rektora 1918/19-ben, közvetlenül a csehszlovák megszállás előtt. Szinte szó szerint „ő oltotta le a villanyt” az egyetem távozása után. A Pécsre áthelyezett pozsonyi egyetem orvoskarának közegészségtani professzoraként a két világháború között bejárta a baranyai aprófalvakat, rendszeresen vizsgálta a falvak közegészségügyi viszonyait,

foglalkozott járványtannal, bakteriológiával és népbetegségekkel (tuberkulózis, alkoholizmus). Fia szavaival valóban, szó szerint „piszkálgatta a pöcegödröket”.

Lássuk végül a negyedik generációt, F. Gy. nemzedékét.

„Annál több baj van a fiúval, velem. Fiatal álmaimba még belesuhogtak nagyapám selymei, simogattak a lágy bársonyok, szép gyapjúkelmék, aztán elmentem iparosnak. Már úgy látszott, minden rendbejön az F. családban. De ennyi terhes örökség nem marad hatástalan, sőt mintha bennem minden átok egyesült volna. Itt van mindjárt a nyelv. Nem elég, hogy írok, sőt rímelgetek, álmatlan éjszakáimba beleharsog, amit nagyapám 50 éven át gyorsírt a parlamentben. Nem tudom, ez fog-e még nekem bajt okozni, de elég nekem, hogy 20 éves koromban a társaim egy kis beszédért kipofoztak az egyetemről, és 1945-től kezdve is rengeteget beszéltem, mint kommunista párttag. [...] Aztán itt van a másik örökség, az örökös nyugtalanság. Mi közöm volt a 35-ös villamoshoz, az utcákon elterülő szemétdombokhoz? [...] Mi közöm volt azokhoz a problémákhoz, amelyek a felszabadulás után betöltött hivatali állásomban foglalkoztattak, zsírszappan előállításához, őszi szántáshoz? [...] Ismét csak azt kérdem, mi közöm mindehhez? [...] Akárhogy is, engem legalább utolért az igazságos Atyaúrsten büntető keze, és odakerültem végre, mint harmadik félresiklott nemzedék, ahová való vagyok, a börtönbe meg a bolondházba. Ezzel remélem ki is józanodtam.”

Vajon mit jelent a „kijózanodás”, hogyan és hová siklott félre F. Gy., azaz „Fényessy Győző” nemzedéke? Mi az a terhes örökség, amit hordoznia kell? Noha csak egyetlenegyszer írja le azt a szót, hogy „zsidó”, felettébb ironikus és olykor gúnyolódó családtörténetéből világosan kiderül, hogy a magyarországi zsidóság emancipációjának csapdáiról van szó. Grünbaum József, az egerszegi szabómester még „derék, becsületes, jó magyar ember volt”. A zsidónegyedből küzdi fel magát, műhelyt nyit a város központjában, és nevet magyarosít. Adolf, immár Fenyvessyként tovább folytatja az asszimilációt, nyelvileg, kulturálisan, politikailag a magyarsággal azonosul, hivatalt vállal a magyar országgyűlésben, ugyanakkor vallási és csoport-identitás szempontjából megmarad zsidónak: „Mózes-hitű magyarként” a kiegyezés utáni „asszimilációs szerződés” tipikus képviselője. Fia, Béla a tökéletes asszimiláció mintaképe volt. Már 1903-ban keresztény hitre tért, és felesége, a bécsi származású Hollitscher Leonie is idejében kitért. Látszólag nem érintette őt az „asszimilációs szerződés” felbomlása, a Horthy-rendszer intézményesült antiszemitizmusa. Zsidó származása ellenére jelentős egyetemi, tudományos karriert futott be a pécsi egyetemen a két világháború között, 1933/34-ben az orvoskar dékánja volt, és egészen 1943-ig, nyugdíjazásáig professzor maradhatott. Természetesen számon tartották mint zsidó származásút, már csak ezért sem kerülhetett a budapesti orvoskar közegészségügyi intézetének élére, noha ez többször felmerült. Ugyanakkor az 1939. évi IV. tc. (második zsidótörvény) hatálya alól a 2.§ 1. pontja alapján, és mint egyetemi tanár is (7. pont) mentességet kapott. Így ő és felesége elkerülhette a pécsi zsidóság többségének sorsát, a deportálást. Másik zsidó származású professzortársa a pécsi egyetemen, Mansfeld Géza, aki társszerzője volt a sok kiadást megért

Gyógyszertan tankönyvnek², nem úszta meg Auschwitzot, ahonnan azonban szerencsésen visszatért, és 1945/46-ban ő lett az orvoskar dékánja.³

F. Gy. igen kritikusan és gúnyolódva ír apjáról, „gusztustalan embernek” nevezve őt. Súlyos apa-fiú konfliktust sejtethünk itt, olyan „bűdös” dolgokat, amelyekről az ember csak akkor szokott beszélni, ha éppen a „bolondházban” van, a „lúzer” helyzetében. A „terhes örökség”, három nemzedék illúzióinak és önbecsapásainak transzgenerációs traumája F. Gy.-n csapódik le, az asszimiláció folytatása helyett a senki földjén – az elmeosztály és a börtön között.

1950. február 23-án, 42. születésnapján F. Gy.-t, miután kifogytak az ürügyekből, amelyekkel tovább tarthatták volna a pécsi klinikán, átszállították Budapestre, az Elmebetegek Igazságügyi Biztonsági Intézetébe. További sorsáról csak annyit tudunk, hogy az intézetből kiszabadulva a textiliparban dolgozott, és 52 éves korában, 1960. február 3-án szívrohamban meghalt.

---

² Vámosy Zoltán – Fenyvessy Béla – Mansfeld Géza: *Gyógyszertan orvostanhallgatók és orvosok számára*. Budapest: Mai Henrik és Fia, 1914.

³ Kovács I. Gábor (szerk.): *Diszkrimináció – emancipáció – asszimiláció. Magyarországi egyetemi tanárok életrajzi adattára 1848–1944-ig*. I. kötet: *Zsidó és zsidó származású egyetemi tanárok*. Összeállították Kovács I. Gábor – Kiss Zsuzsanna – Takács Árpád. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 2012.